

Савчук Р. І.,

доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри іспанської та французької філології
Київського національного лінгвістичного університету

МОДЕРНІСТСЬКА ОПОВІДНА РЕАЛЬНІСТЬ У РОМАНІ ФРАНСУАЗИ САГАН “LES MERVEILLEUX NUAGES” З ПОГЛЯДУ КОГНІТИВНОЇ ЛІНГВОНАРАТОЛОГІЇ

Анотація. У пропонованій статті окреслено та проаналізовано лінгвокогнітивні й нарративно-семіотичні механізми творення текстових можливих світів як особливих індивідуально-авторських ментальних конструктів, що вибудовують і розгортають модерністську оповідну реальність у романі французької письменниці другої половини ХХ століття Франсуази Саган «Les Merveilleux Nuages» (Paris: R. Julliard, 1961). Загальнонауковим методологічним підґрунтям пропонованої студії є ідея поєднання основних здобутків філології – від лінгвонаратології, лінгвістики тексту, лінгвістичної, лінгвосеміотики як таких напрямів мовознавчої науки, що показово тяжіють до міждисциплінарності – до когнітивної лінгвонаратології, оскільки сукупно, всі ґрунтуються на поєднанні мови, літератури і мистецтва у їх креативному різновимірному полілозі. У ході цієї розвідки на матеріалі розгляданого роману було підтверджено гіпотезу про те, що стрижневою лінгвокогнітивною нарративною стратегією у французькому художньому текстотворенні ХХ ст. є ЕКСПРЕСІЯ. Сама ця стратегія як найбільш продуктивна індивідуально-авторська нарративна програма конструювання художнього дискурсу вказаного періоду, що характеризується власною просторово-часовою континуальністю й образно-стилістичною фігуративністю залежно від приналежності митця до певної історико-літературної і культурної доби та індивідуальних жанрово-дискурсивних преференцій, дозволила французькій письменниці вибудувати фрагментарну і досить суб'єктивізовану модерністську оповідну реальність. Загалом, лінгвокогнітивна нарративна стратегія ЕКСПРЕСІЯ реалізована в аналізованому творі знаково-мовними структурами, що розкривають найбільш прикметні ознаки модерністської оповідної реальності, генеруючи нарративні можливі світи у термінах потенційності, неральності і/або ірреальності останніх у художньому нарративі через використання лексем зі значенням сприйняття і відчуття, а також таких стилістичних фігур і тропів, як інверсія, порівняння, персоніфікація, антитеза, метафора і метонімія.

Ключові слова: когнітивна лінгвонаратологія, модерністська оповідна реальність, нарративний можливий світ, художній нарратив, художнє текстотворення.

Постановка наукової проблеми та її значення. Сучасні студії художнього дискурсу відзначені спробами текстологів спрямувати свій дослідницький пошук на виокремлення, аналіз, а відтак і пояснення стрижневих тенденцій художнього мовобуття через розбудову нових міждисциплінарних напрямів, які, зокрема, ґрунтуються на поєднанні мови, літератури і мистецтва у їх креативному різновимірному полілозі. *Когні-*

тивна лінгвонаратологія – як сучасна інтерпретативна теорія нарративу [1; 2], передовсім художнього, – просуває теоретико-методологічні засади вивчення лінгвокогнітивних і нарративно-семіотичних механізмів утілення полімодального художнього мислення в різноманітних художніх текстах, (с)творених на інтерсеміотичному перетині різних типів модальностей й об'єднаних у семіосфері культури.

Актуальність цієї наукової розвідки я пояснюю неабияким інтересом у сучасних вітчизняних і зарубіжних текстозорієнтованих працях до виявлення специфіки взаємодії художньої мови, літератури і мистецтва із позицій лінгвокогнітивних, нарративно-семіотичних і культурологічних студій мови, художнього тексту та художньо переосмислених мистецьких артефактів.

Беручи до уваги доволі потужну нарративно-інтерпретативну традицію у вивченні художнього текстотворення загалом [3; 4] і найбільш показових лінгвонаративних технік і практик [5; 6; 7] зокрема, все-ж і дотепер лишаються питання, пов'язані з розкриттям лінгвокогнітивних і нарративно-семіотичних механізмів, які перетворюють авторські мовотворчі практики у певним чином упорядковану множинність смислів.

Метою пропонованої статті є означити та схарактеризувати найбільш прикметні лінгвокогнітивні й нарративно-семіотичні механізми (с)творення текстових *можливих світів* із урахуванням світопороджувального потенціалу онтології дійсного світу, що об'єктивуються у художньому нарративі французької письменниці другої половини ХХ ст. Франсуази Саган «Les merveilleux nuages» («Чудові хмарини»). **Предмет** дослідження становлять різноманітні особливості *модерністської оповідної реальності* Франсуази Саган, зважаючи на притаманну їй *нарративну модель* гетеродієгетичного оповідача в інтрадієгетичній ситуації як певного прототипного патерну у формативанні та веденні множинної психологізованої оповіді, які було віднайдено і/або реконструйовано у творі авторки.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Оскільки художній нарратив є системою знань, яка вибудовується і розгортається за певною нарративною моделлю / фреймом / сценарієм / скриптом, цілком природним є бажання дослідників розпізнати спосіб, в який письменник вибудовує свій нарратив, зважаючи на власні когнітивні ресурси і компетентності. Саме тому, у межах когнітивної лінгвонаратології, художній текст аналізується не з точки зору того, що в ньому представлено, а з погляду того, яким чином автор конструює і семіотизує навколишній світ або власний чуттєвий досвід чи своє світосприйняття у категоріях художнього нарративу.

Отже, когнітивна лінгвоаратологія як одна із міждисциплінарних інтерпретативних теорій художнього нарративу дозволяє ідентифікувати лінгвокогнітивні способи і механізми мовного втілення нарративних стратегій, що віддзеркалюють особливості авторського світосприйняття та світовідчуження, та визначити (інтер)семіотичні ресурси полікодової множинності смислів у різноманітних художніх текстах і формах через текстотвірний потенціал певних знаково-мовних структур у всьому комплексі своїх виявів, які маркують зміни у способі художнього мислення і/або осмислення та синкретичності художнього сприйняття.

У цьому разі я звертаю особливу увагу на ті знаково-мовні структури, які уводять у текстову площину і вербалізують *нарративні можливі світи* у романі французької авторки Франсуази Саган «Les merveilleux nuages» з точки зору модальних показників потенційності, нереальності і/або ірреальності.

Традиційно, текстологи витлумачують можливий світ як деякий особливий трансформаційний простір онтології актуального універсуму, в якому абсолютно можливими є найрізноманітніші фантазії або уявлення письменника як творця певного нарративного простору персонажного буття [8, с. 327]. *Нарративний можливий світ* здебільшого не збігається безпосередньо з дійсним світом, оскільки автор вибудовує власне бачення останнього як його часткове віддзеркалення або деяку копію чи навіть симулякр.

За точку відліку у своєму інтерпретативному аналізі розглядуваного художнього нарративу я беру ідею про те, що мовні знаки, які вирізняються лексичним значенням модальності, можуть вербалізувати всю гаму відтінків категорії *можливості*. Ось чому цілком логічною, на моє переконання, є спроба поглянути на *нарративні можливі світи* та пояснити їх генерування й розгортання крізь призму потенційності, нереальності і/або ірреальності останніх у художньому нарративі.

У своїх студіях, присвячених дослідженню та інтерпретації текстотвірних процесів, які властиві французькій літературі певної історико-культурної доби (див. [9]), я зауважувала про те, що однією із найбільш показових лінгвокогнітивних нарративних стратегій французького художнього текстотворення ХХ ст. постає ЕКСПРЕСІЯ. Саме ця стратегія як стрижнева індивідуально-авторська нарративна програма конструювання певного типу оповідної реальності, що характеризується просторово-часовою континуальністю й образно-стилістичною фігуративністю залежно від приналежності митця до певної історико-літературної доби та індивідуальних жанрово-дискурсивних преференцій, дозволила письменникам цього періоду вибудувати множинну і багатовимірну *модерністську оповідну реальність* [там само, с. 113–114].

Мою увагу привертає тут те, що вище означена лінгвокогнітивна нарративна стратегія пов'язана з технікою (від)творення авторами естетичних властивостей предметів, які наповнені думками і почуттями останніх. Саме завдяки наявності знаково-мовних структур, які містять у собі елементи такої текстотвірної програми, письменник оприявнює у власному творі лише себе, а не об'єктивну реальність, в якій він перебуває або яка його оточує. Йдеться, фактично, про зовнішнє вираження внутрішніх почуттів і переживань. Французьке художнє текстотворення ХХ ст., відтак, позначене бажанням митця (від)творити миттєве й короткочасне враження і/або відчуття гомо- / гетеродієгетичного оповідача від пережитого / відчуженого / поба-

ченого / навіяного. Така техніка корелює з конструюванням серії окремих «нараційних сцен», які не завжди відзначені внутрішньо єдиним або суцільним перебігом подій і/або дій.

У розглядуваному романі через екстеріоризацію почуттів і відчуттів головної героїні, що подано загалом у її перцепціях, Франсуаза Саган пропонує своєму читачеві ті *нарративні можливі світи*, в яких існує або які може проживати головна героїня твору. Як і для будь-якого дещо психологізованого твору, у цьому художньому нарративі провідними є дієслова *сприйняття* (*voir, sembler*) і *відчуття* (*éprouver, entendre passer*), які й окреслюють кордони *можливого* в аспекті його потенційності, нереальності і/або ірреальності:

Elle avait vu en une période d'une demi-heure le soleil éblouissant du matin se baisser, devenir rouge, disparaître tandis que les ombres du soir semblaient se lancer à l'assaut de l'appareil, défilaient en nuages bleus, mauves et enfin noirs sous les hublots et d'un coup elle était rentrée dans la nuit. Elle avait éprouvé un curieux désir alors, celui de se baigner dans cette mer de nuages, ce mélange d'air, d'eau et de vent qu'elle imaginait sur sa peau, léger et doux, enveloppant comme certains souvenirs d'enfance. Il y avait quelque chose d'incroyable dans ces paysages du ciel, quelque chose qui réduisait votre vie à un rêve idiot emplis de bruit et de fumeur, rêve accompli aux dépens de cette sérénité poétique qui comblait les yeux et aurait dû être la vraie vie. Seule, être seule sur une plage, étendue, laissant passer le temps, comme elle l'entendait passer en ce moment dans cette pièce déserte, que l'aube hésitait à découvrir. Échapper à la vie, à ce que les autres appelaient la vie, échapper aux sentiments, à ses propres qualités, à ses propres défauts, être seulement une respiration provisoire sur la millionième partie d'un des milliards de galaxies [10, с. 152–153].

Невід'ємною складовою глобальної саганівської стратегії (від)творити миттєве й короткочасне враження і/або відчуття гетеродієгетичного оповідача в інтрадієгетичній ситуації від пережитого / відчуженого / побаченого / навіяного, що є цілком суголосним стану, в якому перебуває головна героїня, та маркує один із *нарративних можливих світів* її буття, постає СПОГЛЯДАННЯ як стан, котрий спроектований і вербалізований гетеродієгетичним оповідачем у межах його всезнання і всюдисутності. Знаково-мовними структурами, що позначають стан СПОГЛЯДАННЯ є такі метафоричні конструкції, як *laissant passer le temps, comme elle l'entendait passer; en ce moment, dans cette pièce déserte; être seulement une respiration provisoire*.

Таким чином, перший, або швидше ініціальний, за своєю сутністю і функційністю, *нарративний можливий світ*, у якому перебуває героїня, – КІМНАТА – постає об'єктивним і потенційно вірогідним, оскільки локалізує її перебування у реальних часі і просторі персонажного буття. Цей *нарративний можливий світ* є означеним замкненим простором кімнати (*dans cette pièce déserte*), а часові рамки представлених у розглядуваному фрагменті подій і/або дій (*le soleil éblouissant du matin; les ombres du soir; et enfin noirs; dans la nuit*) підсилюють споглядальний характер активності героїні, що спостерігає за пейзажем заходу сонця – від сходження до його зникнення за обрієм: *le soleil éblouissant du matin se baisse → devient rouge → disparaît*.

Другий *нарративний можливий світ* є також вірогідним і абсолютно потенційним у плані своєї реалізації та (с)творюється навколо знаково-мовних структур *темрява / ніч (mauves*

et enfin noirs; dans la nuit). Йдеться про стан МАРЕННЯ як такий *нарративний можливий світ*, який є окресленим текстовими одиницями, як-от: *les ombres du soir, nuages bleus, mauves et enfin noirs, elle était rentrée dans la nuit*. Саме у такому потенційно можливому світі, що є сконструйованим самим гетеродієгетичним оповідачем, і може цілком реально перебувати героїня, зважаючи на фізіологічну природу людини. У цьому разі йдеться про імплікацію стану МАРЕННЯ як ситуації, в якій особливої значущості та репрезентативності набуває думка про щось бажане, приємне: *elle était rentrée dans la nuit → elle avait éprouvé un curieux désir*. У концептуальному плані маємо такий ланцюг: *НІЧ → СОН → СНОВИДІННЯ → МАРЕННЯ*.

Такий потенційно можливий за певних умов світ МАРЕННЯ (сон як фізіологічний процес або сон як вияв втоми) вводить до третього *нарративного можливого світу* буття героїні. Йдеться про СВІТ НЕЗДІЙСНЕНИХ БАЖАНЬ, який вибудовується через враження і/або відчуття головної героїні і віднаходить своє утілення у метафорах і порівнянні: стати хмариною, легкою й безтурботною, як у дитинстві (*se baigner dans cette mer de nuages, ce mélange d'air, d'eau et de vent qu'elle imaginait sur sa peau, léger et doux, enveloppant comme certains souvenirs d'enfance*).

Цей *нарративний можливий світ* перебування героїні є найбільш неможливим з точки зору своєї реалізації і ірреальним, оскільки позначений високим ступенем абстракції, суб'єктивності й інтимізації. У цьому разі гетеродієгетичний оповідач стає інтрадієгетичним, уливаючись у свідомість героїні й становить одне ціле з останньою. У певний момент розгортання оповіді гетеродієгетичний оповідач поступається головній героїні, оскільки саме її «голос» стає домінуючим, зменшуючи у такий спосіб всезнання гетеродієгетичного оповідача: *il y avait quelque chose d'incroyable dans ces paysages du ciel, quelque chose qui réduisait votre vie à un rêve idiot empli de bruit et de fumeur, rêve accompli aux dépens de cette sérénité poétique qui comblait les yeux et aurait dû être la vraie vie*. Пряме звертання, що реалізується в тексті шляхом уживання присвійного прикметника *vous*: *qui réduisait votre vie à un rêve idiot*, проводить таку собі демаркаційну лінію між світом гіпотетично можливим і світом ірреальним, наповненим цілою низкою нездійснених бажань.

Наступним *нарративним можливим світом*, у якому може перебувати головна героїня роману, є її БАЖАННЯ САМОТНОСТІ І ВТЕЧІ. Цей світ можна описати також у термінах НЕЗДІЙСНЕНОГО БАЖАННЯ, що породжується у результаті вияву емоцій, почуттів і відчуттів героїні. У цьому разі саганівська *модерністська оповідна реальність* форматується спочатку гетеродієгетичним оповідачем в інтрадієгетичній позиції: *seule, être seule sur une plage, étendue, laissant passer le temps, comme elle l'entendait passer en ce moment dans cette pièce déserte, que l'aube hésitait à découvrir* (що втілюється фігурами паралелізму і порівняння), а потім і самою героїнею, яка перебирає на себе функції оповідача: *échapper à la vie, à ce que les autres appelaient la vie, échapper aux sentiments, à ses propres qualités, à ses propres défauts, être seulement une respiration provisoire sur la millionième partie d'un des milliards de galaxies*.

Розглядуваний *нарративний можливий світ* БАЖАННЯ САМОТНОСТІ Й ВТЕЧІ постає справжньою реальністю для головної героїні твору, оскільки вона дійсно перебуває в ньому,

і саме цей можливий світ як потенційно реальний світ САМОТНОСТІ породжується потенційним світом МАРЕННЯ та ірреальним світом НЕЗДІЙСНЕНИХ БАЖАНЬ.

Зважаючи, що *модерністська оповідна реальність* в аналізованому романі Франсуази Саган має сферичну, колоподібну замкнену форму, а всі її *нарративні конструкції* є рівноправно залежними один від одного (КІМНАТА ~ МАРЕННЯ ~ СВІТ НЕЗДІЙСНЕНИХ БАЖАНЬ ~ БАЖАННЯ САМОТНОСТІ І ВТЕЧІ ~ КІМНАТА).

Зважаючи на смисли, які несуть у собі ті знаково-мовні структури, які я спробувала реконструювати і декодувати, абсолютно не випадковим є бажання героїні зануритись у хмарини (КІМНАТА + МАРЕННЯ): *se baigner dans cette mer de nuages, ce mélange d'air, d'eau et de vent* → поринути у чистоту й наготу буття (НЕЗДІЙСНЕНІ БАЖАННЯ): *quelque chose qui réduisait votre vie* → покинути все й віднайти себе у самотності (БАЖАННЯ САМОТНОСТІ І ВТЕЧІ + КІМНАТА): *échapper à la vie, à ce que les autres appelaient la vie, échapper aux sentiments, à ses propres qualités, à ses propres défauts, être seulement une respiration provisoire sur la millionième partie d'un des milliards de galaxies*, оскільки людина народжується й помирає на самоті.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, у процесі (с)творення *модерністської оповідної реальності* слід відзначити механізми реалізації лінгвокогнітивної текстотвірної стратегії ЕКСІПРЕСІЯ, що дозволила Франсуази Саган вибудувати оповідь із особливим одноразовим виокремленням об'єкта сприйняття і/або відчуття з первинної нечіткості вражень самого суб'єкта спостереження (гетеродієгетичний оповідач в інтрадієгетичній ситуації). Зважаючи також, що і в самій назві твору «*Les Merveilleux Nuages*» актуалізовано сему *нереальності*, що засновується на деякому враженні / відчутті й імплікує подію і/або дію як бажану, але потенційно неможливу або ірреальну. Найбільш окресленою ознакою *ірреального можливого світу* у розглядуваному романі виступає проєктування останнього на теперішній, минулий або майбутній стан справ у персонажному бутті, що отримує вираження через використання відповідних дієслівних форм і лексичних одиниць із семантикою ірреального, проте бажаного і концептуально значущого для головної героїні твору.

Результати пропонованої статті дають змогу окреслити перспективи подальшого дослідження лінгвокогнітивних і *нарративно-семіотичних* механізмів текстотворення в інших жанрах дискурсивних практик у прагматичному, гендерному або крос-культурному аспектах.

Література:

1. Herman D. Regrounding Narratology: The Study of Narratively Organized System of Thinking. In T. Kindt and H.-H. Muller. What is Narratology: Questions and Answers Regarding the Status of a Theory. Berlin: Walter de Gruyter, 2003. P. 303–332.
2. Lanser S.S. The Narrative Act. Point of View in Prose Fiction. Princeton: Princeton Univ. Press, 1981. 309 p.
3. Бабелюк О.А. Поетика постмодерністського художнього дискурсу: принципи текстотворення (на матеріалі сучасної американської прози малої форми): дис. ... доктора філол. наук. К., 2010. 448 с.
4. Бехта І.А. Оповідний дискурс в англомовній художній прозі: типологія та динаміка мовленнєвих форм: дис. ... доктора філол. наук. Львів, 2010. 526 с.

5. Мацевко-Бекерська Л.В. Наративні стратегії малої прози (на матеріалі української літератури кінця XIX – початку XX ст.: дис. ... доктора філол. наук. К., 2009. 406 с.
6. Папуша І.В. Modus ropens. Нариси з наратології. Тернопіль: Вид-во «Крок», 2013. 259 с.
7. Ткачук М.П. Наративні моделі українського письменства. Тернопіль: ТНПУ, Медобори, 2007. 464 с.
8. Murzilli N. De l'usage des mondes possibles en théorie de la fiction. *Klesis –Revue philosophique*, 2012 (24), 326–351. www.revue-klesis.org
9. Савчук Р.І. Французький художній дискурс XVIII–XXI століть у ракурсі наративного текстотворення: лінгвокогнітивний і семіотичний аспекти. К.: Вид. центр КНЛУ, 2016. 280 с.
10. Sagan F. *Les Merveilleux Nuages*. Paris: R. Julliard, 1961. 189 p.

Savchuk R. Modernist narrative reality in Françoise Sagan's "Les Merveilleux Nuages" from the point of view of cognitive linguistic narratology

Summary. The present research paper outlines and analyzes the linguistic-cognitive and narrative-semiotic mechanisms of creating textual possible worlds as special individual-author mental constructs that build up and unfold the modernist narrative reality in the novel of the 20th century French writer Françoise Sagan «*Les Merveilleux Nuages*» (Paris: R. Julliard, 1961). The general scientific methodological basis of the proposed article is the idea of combining the main achievements of philology – from linguistic narratology, text linguistics, linguistic stylistics, linguistic semiotics as such areas of linguistic science that demonstrably tend to

be interdisciplinary – to cognitive linguistic narratology, since collectively, all of them are based on the combination of language, literature and arts in their creative multidimensional polylogy. In the context of this research, on the material of the novel in question, we have confirmed the hypothesis that the key linguistic-cognitive narrative strategy in the 20th century French literary text formation is an EXPRESSION. This is the most productive strategy and it is considered as the author's individual narrative program for the construction of modernist literary discourse. The French modernist discourse is characterized by its own spatial-temporal continuity and pictorial-stylistic figurativeness depending on the artist's affiliation to a certain historical, literary and cultural epoch and individual genre-discursive preferences, that allowed Françoise Sagan to construct a fragmentary and rather subjective modernist narrative reality. In general, the linguistic-cognitive narrative strategy EXPRESSION is implemented in the analyzed work by sign-language structures that reveal the most prominent features of modernist narrative reality, generating narrative possible worlds in terms of potentiality, non-reality and/or unreality of the latter in the literary narrative through the use of lexemes with the meaning of perception and feeling, as well as such stylistic figures and tropes as inversion, comparison, personification, antithesis, metaphor and metonymy.

Key words: cognitive linguistic narratology, modernist narrative reality, narrative possible world, narrative, literary text formation.